

and functioning, and sets out the perspectives of the further surveys in the area considering the contemporary scientific paradigms

Key words: language acculturation, borrowings, the Slavic languages, the English language, assimilation.

Наталія ПАСІЧНИК

© 2009

Науковий керівник к. філол. н., доц. Капатрук М.Д.

СЕМАНТИЧНИЙ ДИФЕРЕНЦІАЛ ЯК ЧИННИК ПОЯСНЕННЯ ДИДАКТИЧНОГО ТЕРМІНА

АНОТАЦІЯ

У статті подається аналіз семантичної структури англійського дидактичного терміна за допомогою методики семантичного диференціала. Проведено експеримент на прикладі чотирьох семантичних категорій дидактичних термінів – категорії учасника навчального процесу, категорії місця (навчального закладу), категорії часу (навчальних періодів), категорії дидактичних технологій. Показано позитивні та негативні сторони методики семантичного диференціалу при аналізі дидактичної термінології.

Ключові слова: дидактика, дидактичний термін, термін-стимул, семантичний диференціал.

Метою нашої статті є аналіз дидактичних термінів за допомогою методики семантичного диференціала. Новизна висловленої проблеми зумовлена недостатністю ґрунтовних досліджень семантики англійської дидактичної термінології та актуальністю використання нових лінгвістичних методик для аналізу спеціальної лексики.

Дидактичний термін в Україні досліджували Л. Вергун [2], Н. Стефанова [4], О. Яковлева [5], проте у жодному із досліджень методика семантичного диференціала не застосовувалася.

«Семантичний диференціал» - методика, автором якої є американський психолог Ч. Осгуд, є зміненою процедурою вільного асоціативного експеримента, при якій реакція підслідного обмежується парою антонімів, які пропонує експериментатор: *educated – uneducated, scientific – unscientific*. Підслідний оцінює стимул, який йому пропонують, за допомогою шкали, полюсами якої є антонімічні прикметники. Шкала в експериментах Ч. Осгуда складалася із семи поділок. Відтворимо її при аналізі дидактичного терміна **teacher** на прикладі лексичного протистояння *educated – uneducated (ignorant)*:

educated +3 +2 +1 0 -1 -2 -3 uneducated (ignorant)

Поділ шкали з відповідними оцінками означає: дуже освічений, цілком освічений, трішки освічений, ні освічений, ні неосвічений (тобто нуль), трішки неосвічений, цілком неосвічений, дуже неосвічений. Шкала може градуватися й іншими числами – від 1 до 7 або від 1 до 5. Досліджуваний, якому пропонують слово-символ, повинен поставити позначку «X» на вибраній ним поділці шкали (наприклад, **teacher** – *very educated*).

Як зазначає В. Левицький [3, 95], цілком можливо, що якщо досліджуваний оцінює стимул, у нашому випадку дидактичний термін **teacher**, як щось «*very clever*» за шкалою *clever – unclever*, то він оцінює цей стимул аналогічно і за шкалою *educated – uneducated* або *lettered – illiterate*. Проведений Ч. Осгудом кореляційний аналіз виявив, що між багатьма шкалами існує значна кореляція (оцінки за ними майже повністю співпадають). Використання спеціального математичного методу - факторного аналізу, який базується на кореляційному аналізі, показав, що більшість шкал (в експериментах Ч. Осгуда використовувалось 50 і більше шкал) можна звести до трьох основних – шкала оцінки, шкала сили, шкала активності. Таким чином, як зазначає В. Левицький, виявилось можливим визначити позицію слова у так-званому семантичному просторі – на перетині трьох вимірів, і виміряти семантичну відстань між словами [3, 96].

Основними недоліками методики семантичного диференціала, як зазначає Ю. Апресян у своїй статті є:

1. Представлені слова-стимули можуть бути багатозначними, тому не завжди ясно, яке саме значення оцінював досліджуваний;
2. У багатьох випадках шкали мають метафоричний характер, так як вони не можуть вживатися у прямому значенні стосовно усіх стимулів;
3. Референція слова (його денотативне значення) може спотворювати вимір значення. Семантичний диференціал вимірює не сигніфікативне, а конотативне (прагматичне) значення [3, 96].

Це стає особливо зрозумілим при зіставленні можливості відтворення аналізованого значення за складом «сигніфікативних» і «конотативних» компонентів. Таке відтворення сигніфікативного значення, як показав А. Кузнецов, можна здійснити експериментально. Інша справа – низка конотативних ознак, отриманих за допомогою семантичного диференціала. Проте, метод семантичного диференціала уможливив утворення так-званого «атласу семантичних профілів» 360 понять і знайшов своє застосування у психолінгвістиці, соціології, психології [3, 96].

Дану методику можна застосувати і на прикладі дидактичних термінів, беручи за основу класифікацію, за якою дидактичні терміни поділено за принципом окремих категорій: «категорія учасника», «категорія місця», «категорія часу», «категорія дидактичних технологій». Кожна з цих категорій містить групи, які налічують низку тематичних дидактичних термінів, об'єднаних спільними семантичними ознаками.

Терміни, що належать до «категорії учасника навчального процесу» у свою чергу поділяються на дві основні групи «суб'єкти навчального процесу» і «об'єкти навчального процесу».

Наведена нижче шкала показує процес переходу від одного ступеня до іншого у групі «об'єкти навчального процесу» (учень - студент) і ілюструється за допомогою протиставлення *об'єкти навчального процесу початкової школи – об'єкти навчального процесу вищої школи*. Проміжною ланкою виступає підгрупа *об'єкти навчального процесу середньої школи*:

infants → juniors → pupils (graders) → students (freshman → sophomore → junior student → senior student) → dissertators → doctoral students
unscientific (uneducated) - 3 -2 -1 0 +1 +2 +3 scientific (educated)

На даній шкалі 7 поділок, кожна з яких показує розвиток об'єкта навчального процесу, залежно від його приналежності до того чи іншого етапу освіти. Особливістю даної шкали є те, що у групі об'єктів навчального процесу початкової, середньої та вищої школи ми не виділяємо кожен рік навчання окремо. Основним ідентифікатором є ступінь освіченості учасників навчання і залучення до наукової діяльності. Тлумачення шкали виглядає наступним чином: учні молодшої початкової школи (**infants**) не мають стосунку до наукової діяльності, проте вирізняються певним ступенем освіченості, тому на шкалі семантичного ідентифікатора їм відповідає поділka **-3**. Те саме стосується учнів старшої початкової школи, яких номінуємо як **juniors**, ступінь освіченості яких вищий, ніж у **infants**, проте безпосереднього стосунку до наукової діяльності вони не мають. На шкалі семантичного диференціала їм відповідає поділka **-2**. Учні середньої школи, особливо ті, що відвідують спеціалізовані навчальні заклади безпосередньо залучаються до співпраці з викладачами, працюють у лабораторіях, беруть участь у проєктах наукового спрямування. На шкалі семантичного диференціала їм відповідає поділka **-1**. Поділці **0** може відповідати дидактичний термін **school-leaver**, оскільки він позначає особу, що безпосередньо не задіяна у навчальному процесі, проте володіє якостями освіченості і має стосунок до наукової сфери (при багатьох закладах діють наукові групи, які готують майбутніх абітурієнтів до вступу до вищого навчального закладу того чи іншого профілю).

У плюсовому напрямку на шкалі семантичного диференціала розташовані наступні терміни: **students (freshman, sophomore, junior student, senior student), dissertators, doctoral students**. Ці терміни об'єднані семою причетності до наукової діяльності, тому на шкалі семантичного диференціала вони позначаються плюсовими поділками **+1, +2, +3**, залежно від ступеня залученості до наукової роботи. Так, якщо семантичну групу **students (freshman, sophomore, junior student, senior student)** об'єднують семи *вивчення теоретичних засад науки, здійснення експериментів*, то повністю вона реалізується у наступних компонентах шкали семантичного диференціала: **dissertators, doctoral students**. Останні терміни передбачають наявність семи *написання наукової роботи*, що повністю відповідає семній структурі прикметника *scientific*.

ознаки на шкалі семантичного диференціала будуть прикметники *low* і *high*. Зобразимо їхнє протиставлення на шкалі семантичного диференціала:

low -2 -1 0 +1 +2 high

На даній шкалі 5 поділок. Позначці **-2** відповідає термін **primary school (infant school та junior school)**, оскільки він позначає навчальний заклад для дітей віком від 5 до 7 років та старшу початкову школа для дітей від семи до одинадцяти років і містить сему *підготовчі навчальні заклади*. У даній ієрархії він займає найнижче місце. Позначці **-1** відповідають терміни **secondary school (junior high school та senior high school)**, оскільки вони позначають терміни-елементи середньої ланки освіти. Їх об'єднує сема *навчальні заклади середньої освіти*. Позначці **0** відповідає термін **junior college**, оскільки він є проміжною ланкою між закладами середньої та вищої освіти. Його семна структура містить сему *надання освіти, нижчої від рівня бакалавра*. Плюсіві позначки отримують терміни **senior college (+1)** та **high school educational establishments (school of music, school of drama, conservatoire, academy, university) (+2)**, залежно від ступеня зростання їхньої націленості на вищу освіту. Їхня семна структура містить сему *надання освіти рівня бакалавра і вище*, тому на шкалі семантичного диференціала вони знаходяться на плюсовому проміжку.

«Категорія часу», яка у дидактичній терміносистемі реалізується за допомогою термінів, що позначають періоди навчального процесу, може також бути проілюстрована за допомогою семантичного диференціалу. У порівнянні з «категорією учасника» та «категорією місця», «категорія часу» кількісно та семно найменше зреалізована. Для експерименту ми обрали дидактичні терміни, що позначають навчальний період та період відпочинку і марковані семами *час навчання, час вільний від навчання, пора року*: **term (spring term, winter term, summer term, autumn term), Long Vacations**. На шкалі, поданій нижче, зображено антонімічне протиставлення *study – vacations* (час навчання – час канікул):

study -1 0 +1 vacations

Варто зауважити, що позначку **0**, яка позначала би термін, що має семантичне значення «ні навчання, ні канікули», у даній категорії виділити важко, тому вважаємо, що позначці **0** може відповідати термін **long interval**, що позначає вільний період під час здійснення навчання.

«Категорію дидактичних технологій» аналізують за допомогою семантичного диференціала тільки в одній тематичній групі – *assessment - оцінювання*. Оцінка - **grade point** вимірюється за шкалою від 1 до 5 балів. Кожна з оцінок має своє лексичне позначення: *unsatisfactory (1) → needs improvement (2) → satisfactory (3) → good (4) → excellent (5)*. Для визначення їхнього місця на шкалі семантичного диференціала ми обрали антонімічне протиставлення прикметників *bad – good*. Оцінки *unsatisfactory, needs improvement* на шкалі семантичного диференціала мають позначки **-2, -1**. Позначці **0** відповідає оцінка *satisfactory* (ні погано, ні добре). Плюсіві позначки на шкалі семантичного диференціала займають терміни *good, excellent (+1, +2)*.

bad -2 -1 0 +1 +2 good

Проведений нами експеримент засвідчив про універсальність методики семантичного диференціала щодо лексем будь-якої категорії. Проте, його використання при аналізі спеціальної лексики (у нашому випадку дидактичної термінології) викликає ряд труднощів:

- Запропоновані дидактичні терміни-стимули мають зазвичай інваріантне значення, проте їхня семна структура відрізняється від семної структури українських відповідників. Тому експеримент варто проводити серед фахівців або ж детально пояснювати значення того, чи іншого дидактичного терміна;

- труднощі з підбором антонімічних протиставлень, оскільки семна структура дидактичних термінів вимагає чітко окреслене коло ознак, яке стосується виключно сфери освіти;

- невелика кількість поділок на шкалі семантичного диференціала при розгляді певних пластів лексики унеможлиблює ґрунтовний аналіз наявності тих чи інших ознак.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український словник освітньої лексики // Уклад. Л. І. Вергун. – Тернопіль: Підручники та посібники; 2002. – 184с.
2. Вергун Л. І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики // Автореф. дис. канд. філолог. наук. – К., 2004 // <http://disser.com.ua/contents/5116.html>
3. Левицкий В. В. Семасиология. – Винница: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
4. Стефанова Н. О. Сучасна англомова термінологіка сфери освіти // Автореф. дис. канд. філолог. наук. – К., 2004 // <http://disser.com.ua/contents/6158.html>

SUMMARY

The article presents analysis of the English didactic term's semantic structure with the help of the semantic differential method (measurement of meaning). The experiment is done on the basis of four semantic categories: category of participant, category of place (educational establishment), category of time (educational periods), category of didactic methodology. Positive and negative points of the semantic differential method (measurement of meaning) are represented

Key words: didactics, didactic term-term stimulus, semantic differential.

Олена СИНЧАК

© 2009

Науковий керівник к.філол.н., доц. Сваричевська Л.Ю.

РИТОРИКА: ЕКСПАНСІОНІЗМ ЧИ ВІДОКРЕМЛЕННЯ?

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто зв'язки риторики з іншими науками і дисциплінами: граматику, стилістикою, семіотикою, герменевтикою, поетикою та лінгвістикою тексту. Зроблено спробу розмежування лінгвістичної і риторичної концепцій мови.

Ключові слова: експансіонізм, риторика, граматика, стилістика, семіотика, герменевтика, поетика, лінгвістика тексту.

Експансіонізм (від лат. *ex* – із-, ви-; *pandere* – розпускати, розширювати, розправляти) як парадигмальна риса сучасної лінгвістики (Слена Кубрякова) виявляється у розширенні меж науки про мову. Унаслідок пошуку нових підходів формуються цілі дисципліни (комп'ютерна лінгвістика, лінгвістика тексту, лінгвістика мовленнєвих актів) і навіть окремі науки (психолінгвістика, соціолінгвістика, семантика синтаксису). У результаті таких тенденцій теоретичні межі мовознавства розмиваються; тривають суперечки стосовно предмета його дослідження [9, с. 208-211]. А відтак, вкотре з'являється потреба охарактеризувати відношення між різними мовознавчими царинами.

Зокрема, у зв'язку з відродженням риторики, яке спостерігається зі середини ХХ століття, постає питання про її стосунок до лінгвістики. Тому мета нашої розвідки – окреслити місце риторики в системі наук про мову, з'ясувавши зв'язки першої з граматику, стилістикою, поетикою, а також герменевтикою і семіотикою.

Риторика, граматика і логіка – «мовні мистецтва», що становили античний тривіум. «Сім вільних мистецтв», творцем концепції яких вважають софіста Гуппіуса, сучасника Сократа, запровадив у V ст. н.е. римський правник Мартін Капелла [22, с.14]. Відкривали їх саме «мовні мистецтва», визнані основними дисциплінами навчання в античності, а потім і в середньовіччі.

Тривіум був не тільки внутрішньо пов'язаною, але й упорядкованою моделлю мови: граматика займалась правильністю, тобто власне мовою, риторика – переконливістю, себто позамовною дією, і логіка мала справу з правдивістю, або референцією, зв'язком зі світом речей [20, с. 72].

За такою концепцією, риторика “надбудовується” над граматику і логіку (діалектику). На думку польського дослідника Єжи Зьомека, це не означає, що риторика є «розширеною граматику», як твердив Джордж Кеннеді. Хоча сфери обох сходяться, проте їх принципи різняться:

<i>граматика</i>	<i>риторика</i>
• незалежна від людини парадигма правил, накинута	• набір операцій, створених у певній культурі, які